

vagt, subjektivt och abstrakt gudsbegrepp som till syvende och sist inte förmår bryta upp jaget mot en verklig alteritet.

Återigen är det Kierkegaard som visar sig tillhandahålla rikare resurser än sina sentida kollegor i filosofskräet. Mjaaland återvänder till *Sygdommen til Døden* och finner att jaget som förtvivlar inför mötet med dödens hopplöshet också rymmer en öppning mot det gudomliga. Det är alltså i känslan av självförlost som människan kan ana spåret av Gud; i den stilla insikten om en möjlighet som överskrider den akut erfarna omöjligheten. Men just för att det är i det förtvylade, brutna jaget som denna insikt växer fram, just därför är det också omöjligt för jaget att bemäktiga sig det gudomliga. Gud förblir radikalt ogripbar, ett spår, men också en outgrundlig möjlighet på förtvivlans rand. Med Kierkegaard kan Mjaaland så formulera ett annat slags autopsy, en "trons autopsy" som bryter upp det självtillräckliga jaget genom att grunda det i en radikal alteritet; i den "allvarsamma insikten om att Gud ser dig".

Att Mjaaland författat en Kierkegaardavhandling av högsta rang står utom tvivel. Vad man kan tillåta sig tvivla på är dock huruvida Kierkegaard är den som idag tillhandahåller den intressantaste lösningen på utmaningen att närma sig "Gud" bortom metafysiken. De flesta är nog överens om att gudsbevisens tid är förbi och att en filosofisk teologi måste ta sin utgångspunkt i någon form av fenomenologisk undersökning av den mänskliga erfarenheten. Men är det nödvändigtvis i erfarenheten av syndanöd och förtvivlan som öppningen mot det transcendenta har sitt enda eller primära säte? Om man följer den tradition av *meditatio mortis* som löper från Kierkegaard via Heidegger till Derrida tycks detta oundvikligen bli svaret. Om man istället valde en annan utgångspunkt – en tradition som i lägre grad bespeglade det ångestridna, solitära, moderna subjektet – då skulle man med all sannolikhet också få ett annorlunda perspektiv på den gräns där det ändligen och oändligen möts.

Jag tänker exempelvis på Hanna Arendts meditationer över *födelse* och *födande* som livets primära gränserfarenhet. Vad Arendt bland mycket annat påminner oss om är att livet inte bara är brist och förlust, utan också överflöd och tillblivelse. Och kanske är det just erfarenheten av tillblivelse, av det nya livet som springer fram, som mer än något annat låter oss ana det transcendenta.

Jayne Svenungsson
TD, Stockholm

Thomas P. Flint & Michael C. Rea (red.): *The Oxford handbook of philosophical theology* (Oxford: Oxford UP, 2009). 609 sid.

De senaste åren har sett ett nyvaknat intresse för den naturliga eller filosofiska teologin, inte sällan under

namnet analytisk teologi. Det senare namnet visar på hur denna teologi blivit ett fenomen inom anglo-amerikansk analytisk filosofi, där den bedrivs som en motvikt och utmaning mot den traditionella fackteologin. *The Oxford Handbook of Philosophical Theology* är ett av flera tyngre bidrag att lämna trycket under de senaste åren och ger en god utgångspunkt för att diskutera denna nygamla forskningstradition. Arbetsättet är delvis kontroversiellt för både filosofer och teologer men ger samtidigt anledning att pröva en rad stereotypa uppfattningar kring förhållandet mellan den analytiska filosofin och teologi samt den teologikritik som ställer begreppen konfessionell och vetenskaplig mot varandra.

Handboken består av 26 bidrag, tematiskt ordnade under rubrikerna teologisk prolegomena, gudsattributen (s.k. *perfect-being-theology*), Gud och skapelsen, specifika kristna ämnen samt avslutningsvis bidrag till judisk, islamisk och konfuciansk filosofisk teologi. Richard Swinburne, en mentorsfigur i antologin, diskuterar inledningsvis teologisk auktoritet i skrift, tradition och kyrka. Hans lärjunge Stephen T. Davis presenterar sedan en dualistisk uppenbarelsförståelse med skarp kritik mot "moderna deister" som inte vill stödja tanken på Skriften som en enda nödvändig och objektiv auktoritet utan tror på möjligheter till gudomlig uppenbarelse inom vetenskapliga, kulturella och historiska skeenden. Ironiskt nog har hans egen guds-bild deistiska drag i den meningen att Gud efter att ha tillskyndat boken Bibelns tillkomst har dragit sig tillbaka från skapelsen, och lämnat den i händerna på en blind kamp mellan Bibelns budskap och världen. Davis artikel utgör ett av de mer extrema inslagen i en radikalprotestantisk och biblicistisk riktning, och omformar naturlig teologi till Bibelteologi, alltså just den uppenbarelse den normalt har ansetts komplettera.

William J. Wainwrights artikel "Theology and mystery" är här en förmedlande länk till postmodern teologisk sensibilitet, då han med hjälp av Karl Rahner söker visa att Guds mysterium inte beror på mänskliga tillkortakommanden utan snarare är en del av Guds natur så att inte ens Guds kunskap om sig själv upphäver mysteriet.

Den tredje delen rymmer bl.a. tre kapitel om onskans problem samt en av antologins höjdpunkter, Robin Collins spekulativa bidrag till förhållandet mellan skapelse genom en biologisk evolutionsprocess och Guds skaparvilja. Han menar att evolutionen ger tre typer av signifikanta och ömsesidiga beröringspunkter mellan människa och natur. Då människan utvecklas ur naturen hänger hon ekologiskt samman med dess organismer och en delvis indeterminerad evolution förutsäger då människans frihet. I dialog med ortodox teologi utvecklar Collins hur en kosmisk förståelse av återlösning kan återvinnas i dialog med evolutionsteorier, så att människan kan anses bidra till att göra Guds handlande närvarande i skapelsen och så

verka för en metamorfos av naturen till ett stadium av delaktighet i Guds liv.

Nästa avdelning överskrider tydligt den traditionella gränsen mellan religionsfilosofiska och specifikt kristna teologiska frågor. Författarna söker ge filosofiska bidrag till klassiska teologiska problem som treenigheten, kristologin, försoningen och uppståndelse-tron. Så argumenterar Michael C. Rea mot förståelsen av östlig trinitarisk teologi som social treenighetslära och menar att kappadokierna snarast är i linje med hans egen lösning, konstitutionell treenighetslära. Richard Cross söker göra konstruktiva framsteg i kristologin där en distinktion mellan mänsklig och fullt mänsklig blir fruktbar i kombination med en försvagad förståelse av klassiska teistiska gudsattribut. Alexander R. Pruss står för ett av få bidrag i katolsk tradition och ger läsaren en virtuos *tour-de-force* genom en rad lösningsförslag för att med hjälp av modern fysik nytolka Aquinos transsubstantiationslära.

Mer intressant än de enskilda artiklarna, men likväl problematiskt, är dock handbokens helhetssyn på sin filosofiska teologi. Redaktörerna söker i inledningen ge en programförklaring och förklara dess pånyttfödelse ur en tidigare Törnrosasömn. Filosofisk teologi förklaras här primärt ämna till en teoretisk förståelse av Guds natur och attribut och Guds relation till världen. Som sådan förutsätter den övertygelsen att filosofiska metoder kan uppnå teoretisk kunskap om Gud. Därmed står den i motsättning till 1900-talets kontinental tänkare som ifrågasatte universella teoretiska metoder, i synnerhet för teologisk kunskap. Samtidigt var den analytiska traditionen med begreppsanalys och logisk empirism ogästvänlig mot religion, men detta skede tillhör enligt författarna dåtiden efter den logiska empirismens död och avvisandet av klassisk fundamentism (uppfattningen att vetande måste kunna härledas till en grund, antingen i sinneserfarenhet eller i logisk nödvändighet), vilket öppnar upp för en mångfald av epistemologiska teorier. Följden blir möjligheten att inom ramen för analytiskt präglad filosofi kunna bedriva teologi, genom att medvetet placera sig inom ramen för teologisk tradition och på basen av dess postulat om Guds existens och Bibelns auktoritet bedriva teologi genom teoretiska förklaringsmodeller. Den intressanta konsekvensen är att filosofin inte längre gentemot teologin hävdar en avkontextualiserad suveränitet i ett neutralt epistemologiskt rum, och att möjligheten för interaktion mellan teologi och analytisk filosofi ökar dramatiskt. Författarna själva verkar inte rätta för att deras "konfessionella" och normativa attityd skulle kunna ses som ett tecken på bristande vetenskaplighet trots tillhörigheter i sekulär anglo-amerikanskt analytisk filosofi.

Filosofisk teologi hävdas i antologins programförklaring idag vara möjlig enbart inom den analytiska traditionen eftersom det kontinental tänkandet fortfarande är låst vid tanken på människans oförmåga att

tillägna sig teoretiskt vetande om Gud. En filosofisk teologi utvärderas följaktligen efter sin tilltro till egna teoretiska lösningar, och det arbete som den moderna teologin utvecklat med att självkritiskt granska sina egna kunskapsanspråk ses här som ett hinder snarare än en utveckling. Författarna vägrar att utföra den kantianska vändningen och därmed även att reflektera över människans relation till sitt tänkande, sitt språk, livets sociala och kroppsliga betingelser samt historia och hermeneutik. För nutida fackteologer lider därmed merparten av handbokens artiklar bristen att inte alls tillföra det kritiska, filosofiska granskande som teologin behöver för att fördjupa sin egen reflektion.

På olika sätt har både katolsk och protestantisk teologi ersatt den förkantianska rationalismen och istället givit teologin en förankring i den mänskliga gemenskap där de troende söker leva i relation till det gudomliga. Här står den analytiska teologins oproblematiserade antaganden om den kristna trons sanning barhänta och isolerade. Samtidigt visar flera författare en förenklande förståelse av den teologiska traditionens mångfald och saknar i sin respekt för redan givna uttrycksätt den kreativa potential till förnyad förståelse vars livskraft utomstående bedömare ofta underskattar i teologiskt tänkande. Volymen som helhet hade också vunnit på att bemöta hermeneutiska och förnuftskritiska utmaningar snarare än att förbigå dem med tystnad. Ytterligare en ignorerad kritik kommer ur handboken själv, där Daniel H. Frank hävdar att judisk filosofisk teologi bidrar med insikten om förnuftets gränser men framför allt söker att suddas ut dikotomin mellan teori och praktik så att sanningsökandet fullkomnas i etiken, en reflektion som hade varit värd att övervägas av andra kollegor i handboken.

Jonas Lundblad
Doktorand, Lund

Keith Ward: *Divine Action. Examining God's Role in an Open and Emergent Universe* (West Conshohocken: Templeton Press, 2007). 288 sid.

Keith Ward är professor emeritus i teologi och religionsfilosofi från en lång rad engelska universitet och med en bred utgivning i ämnen som främst rör relationen mellan teologi och naturvetenskap med särskilt fokus på evolutionen. Han har till exempel engagerat sig i debatt med Richard Dawkins, och efter dennes bok *The God Delusion* svarade han med *The God Conclusion* (2009). I *Divine Action* undersöker han hur tron på en i skapelsen aktivt handlande Gud förhåller sig till ett av evolution och nödvändighet bestämt universum. Boken är synnerligen brett upplagd och har närmast karaktären av en antologi där samme författare skriver alla artiklarna.

Wards utgångspunkt är frågan om vi uppfattar verkligheten som en och därmed fysikalisk/materiell till